

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN İŞÇİ HAREKETLERİNDE ENTELEKTÜELLERİN ROLÜ

Doç. Dr. Toker DERELİ

Istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

Bu makalede entellektüellerin günümüzün gelişmekte olan ülkelerinde işçi hareketlerinin şekillenmesi ve gelişmesi bakımından oynadıkları rolü kısaca değerlendirmeye çalışacağız. Ancak bu konuyu inceleyebilmek için, gelişmekte olan memleketlerde işçi hareketlerinin ve sendikacılığın başlıca özelliklerini de dikkate almamız gerekmektedir. Bu sebeple aşağıdaki paragraflarda önce az gelişmiş ülkelerde işçi hareketlerinin özelliklerini kısaca açıklamaya çalışacak, daha sonra entellektüellerin ve sendika liderlerinin rolünü bu çerçevede ele alacağız.

Entellektüellerin ondokuzuncu asırdan bu yana en önemli fonksiyonlarından birisi, milliyetçilik fikirlerine ve hareketlerine öncülük etmeleri olmuştur¹. Ondokuzuncu asırda, Avrupa'da dikkati çeken bu özellik, günümüzde Asya ve Afrika'da söz konusu olmaktadır. Sanayi ve tarım işçilerini millî bir kültür etrafında ve geniş bir kütle olarak teşkilâtlandırıp millî bir mücadele vermek ve çatışan çeşitli menfaatleri uzlaştırmak hususunda birçok güçlüklerle karşılaşan entellektüeller, neticede milliyetçilik meselesini ancak sosyalist bir toplumun halledebileceği görüşünü savunmaktadırlar. Bu gibi ülkelerde millî kurtuluş hareketlerine önderlik eden entellektüel liderleri genellikle birçok modern teşekküllerin ve bu arada sendikaların da başında görmekteyiz. Ekserî Afrika ve Asya ülkelerinde görüldüğü gibi, sendika hareketi ülkenin millî kurtuluş mü-

1) "Yabancı hâkimiyetine karşı kütleli milliyetçi reaksiyonun daima önemli bir rol oynamış bulunmasına rağmen, milliyetçi siyasî hareketlerin iktidar mücadelesi, fikirleri şekillendirmek, bu fikirleri genişleyen kütlelere yaymak ve kütlelerin harekete geçmesini sağlamak gayesiyle entellektüel liderlerin ortaya çıkmasını beklemiştir. Aydınları, profesörleri, gazetecileri ve yazarları olmadan hiçbir modern devletin doğamayacağını söyleyebiliriz." Robert Michels, *Encyclopaedia of the Social Sciences*, The MacMillan Co., New York, Vol. 7, 1932, s. 119.

cadelesine fiilen katılmakta, bağımsızlık kazanılıp millî - devlet kurulduktan sonra, gerek sendikalar, gerek onların başındaki entellektüel liderler, ülkenin siyasî yönetiminde ve siyasî organlarında çok önemli roller oynamaktadırlar. Denilebilir ki, Shils'in bahsettiği entellektüel fonksiyonlardan "siyasî roller oynama" fonksiyonu, ondokuzuncu asırdaki şeklinden bir hayli farklı bir tarzda, günümüzün "yeni gelişmekte olan" ülkelerinde söz konusu olmaktadır. (Türkiye, entellektüellerin sendika lideri olarak önemli siyasî roller oynama geleneğine bir istisna teşkil etmektedir. Bu özelliğin, izahı makalemizin sınırlarını aşan belirli sebepleri mevcuttur.) Şimdi, entellektüellerin Afrika ve Asya'daki az gelişmiş ülkelerin birçoğunda sendikalar yoluyla ve sendikalar içinden önemli fonksiyonlar ifa edişlerinin sebeplerini araştıralım.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE İŞÇİ HAREKETLERİNİN BAŞLICA ÖZELLİKLERİ

Konuyu daha iyi değerlendirmek için, önce günümüzün gelişmekte olan ülkelerinin büyük bir çoğunluğunda işçi hareketlerinin başlıca özelliklerini özetlemekte fayda vardır. Bu özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz² :

1. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda sendikacılık, milliyetçilik ve sosyalizm - komünizm gibi hareketler tarafından yaratılmış veya Gana, Cezayir gibi, sendikaların sömürgeci devlet tarafından esasen daha önceden kurulmuş bulunduğu memleketlerde, milliyetçilik ve sosyalizm sendikacılığı geniş ölçüde etkilemiş ve onun sömürgeci devletin aşılacak istediği yön dışında değişik bir bünye ve felsefe kazanmasına sebep olmuştur.

2. Bu ülkelerde hâkim bulunan sosyal, siyasî ve özellikle iktisadî şartların etkisinden ötürü, A. B. D.'deki anlamı ve şekliyle toplu pazarlık

2) Buradaki özet esas itibarıyla Bruce H. Millen'in çeşitli kaynaklardaki fikirlerinden faydalanılarak hazırlanmış ve kısmen de şahsî görüşlerimize dayanılarak gerekli bazı ilâveler yapılmıştır. Millen'in ayrıntılı izahları için şu kaynaklara bakınız: Bruce H. Millen, **The Political Role of Labor in Developing Countries**, Washington, D.C.: The Brookings Institution, 1963, 143 ss.; "Turkey and India: Antipodes of Trade Union Development?" Washington, D.C.'de verilmiş özel bir konferansın teksir edilmiş metni, 1967, 27 ss.; "Gelişen Ülkelerde Sendikalar ve Siyaset", **Sosyal Siyaset Konferansları**, 19. cu Cilt, İstanbul 1968, ss. 1-16.

ancak sınırlı bir şekilde mevcuttur. Sanayi işçilerinin ekonomik durumunu düzeltmek hususunda toplu pazarlık yine faydalı fonksiyonlar ifa ederse de, doğmakta ve gelişmekte olan işçi sınıfının sayısız denecek kadar çok çeşitli problemlerinin hallinde bu müessese ancak kısmî bir çare olabilmektedir. Neticede sendikalar kendilerine siyasî kanallardan tatmin imkânları aramaktadırlar. Gerçekten, az gelişmiş memleketlerde sendikaları siyasî faaliyetlere iten çeşitli sebepler mevcuttur ve siyasî sendikacılık kaçınılması imkânsız bir vâkıa olarak ortaya çıkmaktadır³. Ancak, sendikaların siyasî faaliyetlerinin mahiyeti hemen her ülkede değişik bir manzara gösterebilmektedir. Millen, bu konuda yedi kategoriden müteşekkil bir tasnif yapmıştır. Biz, buna bir kategori daha ilâve edip sekiz sendikacılık çeşidine ulaşıyoruz : i. Bir anlamda toplu pazarlığın sendikacılığın başlıca fonksiyonunu teşkil ettiği A. B. D.'de dahi, sendikaların siyasî propaganda ve kulis faaliyetleri ile siyasî fonksiyonlar ifa ettikleri bilinmektedir⁴. ii. Öte yandan, İngiltere'de ve İskandinav ülkelerinde demokratik sosyalist karakterli siyasî partilerle sendika hareketleri arasındaki organik bağlar, ortaya nev'i şahsına münhasır ve birçok müşahide göre "ideal" sayılabilecek bir siyasî sendikacılık çıkarmıştır⁵. iii. Bunun gibi, sendikacılık yanısıra siyasî bir hareketin de ifadesi olan Histadrut, İsrail'de yine nev'i şahsına münhasır bir sendikacılık tipi olarak ortaya çıkmaktadır⁶. iv. Sendikalizm akımını temsil eden Fransa ve İtalya ile Japonya'da ve az gelişmiş ülkeler arasında da Hindistan ve Seylân'da ideolojik yönü çok kuvvetli ve sınaî münasebetler sistemi içinde ideolojik bir fikirbirliğinden (consensus) dan yoksun bir

3) Bu konuda özellikle şu kaynağa bakılabilir: Maurice F. Neufeld, "The Inevitability of Political Unionism in Underdeveloped Countries: Italy, the Exemplar", New York State School of Industrial and Labor Relations, Cornell University, Reprint Series, No. 90, 1960, ss. 363-386.

4) A. B. D.'de sendikaların siyasî fonksiyonları, ancak federal seçimlerle eyalet seçimlerinde işçiler lehine çalışmış veya çalışacak mebus adaylarını desteklemek gayesiyle propaganda yapmak, işçi dostu olmayan adayların seçilmemelerini temine çalışmak ve Kongreden işçilerle ilgili mevzuatın geçirilmesini sağlamak maksadıyla kulis faaliyetlerinde bulunmak gibi hususlar üzerinde toplanmış bulunmaktadır.

5) Sosyal Demokrat ve işçi partileriyle sendikalar arasındaki fonksiyonel bağlar, İngiliz ve İskandinav sendikacılığının başlıca özelliğini teşkil etmektedir. Ancak, gerek sendika, gerek parti bu ülkelerde esasda otonomdur ve birinin diğerinin hâkimiyeti altına girmesi söz konusu değildir.

6) Histadrut'un siyasî partilerle yakın bağları mevcuttur ve bu bağlar ekseriya her iki tarafa da faydalar sağlar. Ancak Histadrut bizatihi bir iktidar merkezi teşkil ettiği için, siyasî bir partiye tâbi değildir ve felsefesi bakımından Sovyet modeline nazaran Amerikan modeline daha yakındır.

siyasî sendikacılık hâkim bulunmaktadır. v. İsrail, Lübnan ve 1963 sonrası Türkiye istisna edilmek kaydıyla, Orta Doğu memleketlerinde işçi teşekkülleri hükümetler tarafından sıkı kontrollere tâbi tutulmaktadır. Sendikalar toplu pazarlığın sınırlandırılması karşısında, Millen'in "siyasî manevra" diye nitelendirdiği siyasî fonksiyonlara yönelmekte, siyasî iktidarlarla iyi geçinmek, hükümetlere çeşitli tâvizler vermek karşılığında işçilere faydalı olmaya çalışmaktadırlar⁸. vi. Millen'in tasnifinde yer almayan bir kategoriye de, sendikaların korporatif bir çalışma cephesi içinde eritildiği sistemler teşkil etmektedir. İspanya'da, Vargas zamanında Brezilya'da ve faşist idare zamanında İtalya'da hâkim bulunan sendikacılık tipi budur ve sendikacılığı siyasî ve iktisadî otoritenin baskısı altında tutan yönleriyle yine "siyasî" bir karakter taşımaktadır. vii. Afrika'daki sendikaların birçoğunu "siyasî manevra tipi" ve "kontrol tâbi teşekküller" başlığı altında gruplamak kabildir. Sendikalar bağımsız bir politika takip etmeye çalıştıklarında, faaliyetlerinin devlet tarafından ekseriya tahdit edildiği görülür. Bununla beraber, bazı Afrika memleketlerinde daha dinamik bir sendika tipinin hâkim bulunduğu dikkati çekmektedir. Bunlar topluma yön vermeye çalışan (genellikle sosyalist) bir kütle partisinin siyasî kontrolü elinde bulundurduğu ülkelerdir. Cezayir, Tunus, Gine, Gana, Tanganika, Kenya ve muhtemelen Senegal bu kategoriye temsil eden memleketlerdir. Buralarda ve özellikle zikredilen ilk dört ülkede sendika hareketleri ileri derecede politiktir. İşçi teşekküllerinin ekserisi, ülkenin bağımsızlığını kazanmasından sonra, sıkı bir hükümet kontrolüne tâbi tutulmuşlardır. Ancak, bu sendikaların faaliyetleri dinamik olduğu ve devlet programlarını aktif bir şekilde destekledikleri için, yüksek seviyeli konseylerde ve plânlama kurullarında mevkilerini ve genel politika üzerinde çeşitli derecelerdeki nü-

7. Bu ülkelerde sendikaların siyasî partilerle bağ kurmaları yaygın bir kaidedir ve bu husus değişen nisbetlerde sendika faaliyetleri üzerinde siyasî partilerin nüfuz kurmalarına imkân vermektedir.

8) Bu ülkelerde toplu pazarlık, gerek ekonominin bünyesinden ileri gelen sebeplerle, gerek devletin çeşitli siyasî baskılar sonucunda vaz'ettiği tahditlerle kontrol altında tutulmaktadır. Mısır sendikaları sahip oldukları hakları genişletmek gayesiyle mücadele etmişlerdir; ancak devletin kütleli bir siyasî teşekkül kurma ve bu kütleli teşkil eden üniteleri kontrol etme arzu ve gayreti, sendikaların şimdiye kadar bağımsız bir baskı grubu teşkil etme çabalarını neticesiz bırakmıştır. İran'da ise, sendikalar daha büyük baskılara mâruz bulunmaktadırlar.

1960 siyasî değişmelerine kadar olan devrede Türk sendikacılığını bu "siyasî manevra" kategorisine sokmamız gerekmektedir.

fuzlarını muhafaza edebilmişlerdir⁹. viii. Nihayet, sekizinci ve son kategoriye Sovyet sendika sistemi teşkil etmektedir. Sino - Sovyet blok içindeki bütün memleketlerin sistemleri bu gruba dahil edilebilir. Burada toplu pazarlık açıkça devletin hedeflerine fedâ edilmekte, sendikalar Komünist Partisi'ne tâbi kılınmakta ve sendika hürriyeti diye bir kavramın varlığı söz konusu olmamaktadır. Bu ülkelerde hâkim olan ana prensip şudur: Sendikalar istihlâke değil, istihsale yönelmelidirler; işyerinde işçi disiplininin sağlanması ve işçi produktivitesinin yükselmesi için çalışmalıdır¹⁰.

Görüldüğü gibi, hemen her sendikacılık kategorisinin kendisine özgü siyasî bir yönü mevcuttur. Önemli olan, yapılan siyasetin çeşidi ve dozudur. Toplu pazarlık ve benzeri ekonomik fonksiyonları ağır basan sendikacılığa genellikle "ekonomik" sendikacılık, siyasî fonksiyonları ağır basan sendikacılığa ise "siyasî" sendikacılık denmektedir. Bizi bu-

9) Bu ülkelerde, üzerinde özel bir önemle durulmamakla beraber, toplu pazarlık ihmal de edilmemektedir.

10) Sendikaları istihlâkçi teşekküller olmaktan çıkarıp istihsale yönelmiş teşekküller haline getirme kararından sonra, Tomsky'nin yerine sendikalar konfederasyonunun başkanı olarak Kaganovitch'in geçirildiği 1928 yılından beri, sendikalar devletin ajanları durumuna girmişlerdir. Esasen Marksist teoriye göre, Batı anlamında demokratik sendikalar bir sosyal sınıfın diğer bir sosyal sınıf karşısında haklarını korumaya ve menfaatlerini geliştirmeye çalışan bir mücadele vasıtasıdır; yâni istihsal vasıtalarına sahip işveren sınıfına karşı, istihsal vasıtalarına sahip bulunmayan işçi sınıfının mücadele ve pazarlık organıdır. Komünizmde istihsal vasıtaları üzerinde mülkiyet ilgâ edilip devlet kanalıyla bütün topluma maledileceği için, sınıflar ve işveren - işçi tefriki ortadan kalkacak ve bir sınıf mücadelesi organı olarak sendikalara da ihtiyaç kalmayacaktır.

Bilindiği gibi, bütün bu ve benzeri teorik iddialara rağmen, komünizmin tatbikatında sendikalara yer verilmiş, ancak bu teşekküller Batı sendikalarından farklı bir şekle bürünmüşlerdir. Komünist partisine tâbi kılınan bu teşekküllere, işçi verimliliğini arttırmak, işyerinde işçi disiplinini temin etmek, devletin ekonomik plânlarının gerçekleştirilmesine yardım etmek gibi fonksiyonlar verilmiştir. Batı'daki anlamda grev hakkı ve toplu pazarlık fonksiyonları fiilen kaldırılmıştır. Bununla beraber son yıllarda Sovyet sendikalarına işyerlerinde fabrika idarecilerinin haksız muamelelerine karşı işçileri korumak yönünden sınırlı da olsa bazı fonksiyonlar tanınmıştır. Bunun gibi, Sovyet tatbikatında toplu sözleşme adı altında bazı belgelere rastlanmaktadır. Bununla beraber, Sovyet sendikacılığının Batı ve özellikle Amerikan sendikacılığından gerek yapı, gerek fonksiyon ve felsefe bakımından tamamen farklı olduğu muhakkaktır. Hattâ bu sebeple bazı düşünürler bunlara sendika değil, "işçi teşekkülü" demenin daha yerinde olacağını belirtmektedirler.

rada asıl ilgilendiren, Afrika ve Orta Doğu ülkeleri gibi, az gelişmiş kategorisine sokulan memleketlerde siyasî yönü ağır basan sendikacılıktır.

3. Bu çeşit ülkelerde ekseri sendika liderlerinin izledikleri ana gaye, mevcut iktidar münasebetlerini değiştirmek için bütün topluma yeni baştan bir şekil vermek, yâni toplumu modernleştirmektir. Yeni yeni teşekkül etmeye başlayan işçi sınıfı da, liderlerini bu hususda geniş ölçüde desteklemektedir. Modernleşme, duruma göre ya sulhcü yollardan veya şiddete başvurularak gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Gana gibi belirli bir kütle partisine tâbi ve merkezî bünyeye sahip bir sendikacılığın kurulmuş bulunduğu sosyalist ülkelerde, genellikle sendika liderlerinin mevcut düzeni değiştirme çabalarına artık pek rastlanmamaktadır. Bu ülkeler daha çok otoriter yollarla sınaî münasebetler sistemlerinin tarafları arasında ideolojik uygunluğu (consensus'u) sağlamaya çalışan memleketlerdir. Bu sistemlerde sendikalar daha çok devlet organlarında yer alarak ve siyasî karar mekanizmasına katılarak ülkenin modernleşme çabalarında önemli bir rol oynamaya çalışmaktadırlar. Çok kere de bu çeşit siyasî fonksiyonlar, toplu pazarlığın ve grev hakkının ekonomik nedenlerle kısıtlanmasına karşılık, sendikalara ve sendika liderlerine siyasî otoriteler tarafından bir çeşit tâviz olarak verilmektedir. Öte yandan, Hindistan gibi mevcut düzene aykırı bir ideolojik görüşün temsilciliğini yapan bir sendikacılığın hâkim bulunduğu ülkelerde, sendikalar, daha çok, gerektiğinde şiddete başvurularak mevcut iktidar münasebetlerinin değiştirilmesi ve topluma tüm olarak yeni bir şekil verilmesi gayesi peşindedirler.

4. Bu faktörler dolayısıyla, ekseri az gelişmiş ülkelerde görülen durum, meselâ A. B. D.'de olduğu gibi istikrarlı ve yerleşmiş işçi teşekküllerinin varlığından ziyade, istikrarsız, önceden tahmin edilmesi imkânsız gelişmelere gebe sendika hareketlerinin hâkim oluşudur. (A. B. D. ni burada bütün Batı ülkeleri arasında uçtaki en aşırı örneği teşkil ettiği için zikrediyoruz. Bu ülkede belirli tarihî ve iktisadî nedenlerle İşçi Şovalyeleri —Knights of Labor— ve Beynelmîl Dünya İşçileri —International Workers of the World— gibi ideolojik - sosyalist yönü ağır basan hareketler ortaya çıkmışsa da, şartların normale dönmesi ile bu hareketler önemlerini kaybetmişlerdir.)

5. Yine bu faktörlerin mantıkî bir sonucu olarak, az gelişmiş ülkelerde sendikalar genellikle kendi görüşlerine uygun siyasî partilerle aralarında bağlar kurarlar. Ayrıca, aynı ideolojik hareketin diğer unsurlarıyla, özellikle talebe gruplarıyla, entellektüellerle, bazı serbest meslek sahipleriyle, öğretmen dernekleriyle v.s. yan ilişkilerini devam ettirirler.

6. Enflasyon korkusuyla veya işsizliğe maruz bir emek piyasasına bir parça olsun istikrar kazandırmak yahut da sermaye birikimi ve yatırımlar üzerinde muhtemel olumsuz etkileri önlemek gayesiyle, bu ülkelerde devletin işçi - işveren münasebetlerine geniş ölçüde müdahale ettiği görülmektedir.

7. Nihayet, az gelişmiş kategorisine sokulan ülkelerin büyük bir çoğunluğunda, sendikaların orijin bakımından işçi hareketinin dışında kalan şahıslar tarafından idare edildikleri dikkati çekmektedir. Bunlar, genel olarak, avukatlar, doktorlar, sosyal hizmetlerde çalışan uzmanlar, yazarlar gibi çeşitli meslek kategorilerindeki entellektüellerdir. Bu şahısların birçoğu politikayla ilgilenirler ve ekseriya fiilî politikanın içindedirler. Gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğunda sendika liderliklerinin işçi sınıfının içinden çıkmış ve işçilikten yetişme şahıslar tarafından değil de, entellektüeller tarafından işgal edilmesi o kadar sık görülen bir haldir ki, bu temayülün bir kaide olarak ileri sürülmesi dahi mümkündür. Öyle ki, Türkiye'de olduğu gibi, sendikaların liderlik mevkiletim —belirli nedenlerle— işçilikten gelme şahısların işgal ettiği durumlar, bu kaidenin (tabii az gelişmiş ülkeler için) bir istisnasını teşkil etmektedir.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE SENDİKA LİDERLİĞİ VE ENTELLEKTÜELER

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda sendikaların liderlik mevkilerini entellektüellerin işgal etmesi vâkıasını, bazı bakımlardan tabii karşılamak gerekir. Öte yandan, bu vâkıanın birtakım faydaları olduğu gibi, bazı mahzurları da söz konusu olabilir.

Önce, entellektüellerin (belirli şartlar altında) sendika liderliklerine geçişlerini niçin tabii karşılamamız gerektiğini izaha çalışalım. Sendikaların işçi olmayan şahıslar, meselâ hukukçular, doktorlar, politikaclar ve sosyal hizmetlerle meşgul kimseler tarafından idare edilmeleri, çok kere siyasî yönü ağır basan sendikalar için tipik bir haldir. (Burada sosyalist veya sosyal demokratik partilerle ilişki kuran İngiliz ve İskandinav sendikalarını değil, siyasî yönü ekonomik yönüne nazaran ağır basan ve ekseri Asya - Afrika ülkelerinde rastlanan sendikaları kastettiğimizi hatırlamalıyız.) Meselâ, Hindistan'da sendikaların böyle işçi olmayan liderler tarafından idare edilmeleri için birçok sebepler vardır. Bir bakıma

Hindistan'da bu nevi liderler olmasaydı, sendika hareketi de mevcut olmazdı denilebilir. Ancak bu, Hindistan'a özgü şartlardan ileri gelmiştir. Hindistan'da hâkim bulunan sosyal sistem belirli özellikleri olan bir işgücü doğurmuş, bu işgücü içinde işçi saflarından lider yetiştirmek bugüne kadar hemen hemen mümkün olmamıştır. Hindistan'da sosyal bünyeyi rijid tabakalara ayıran "kast" sistemi bunun başlıca sebeplerindedir.

Bunların (entellektüel liderlerin) ekserisi kastın üst sınıflarına mensupdurlar. A I T U C'nun lideri S. A. Dange, bildiğim kadarı, bir Brahman'dır. Ahmedabad Tekstil Sendikası liderlerinin ekserisi Brahman'dırlar. Diğer birçokları da, üst kast dizisinde ikinci sırayı işgal eden geleneksel harpçi ve hükümrân sınıfa mensupdurlar. Verilen bu misaller, tipikdirler¹¹.

Durum birçok Asya ve Afrika ülkelerinde de bu merkezdedir. Herşeyden önce, özellikle ülkenin sömürge idaresi sırasında, yabancı idarecilerin dilini (meselâ Hindistan için İngilizceyi) konuşabilenler ve millî kurtuluş hareketinde birinci plânda rol oynayanlar, bu yüksek öğrenim görmüş entellektüellerdi. Bunlar İngilizce konuştukları için yabancı iş adamları ile sendikacılığın ilgilendiren konularda münasebette bulunabiliyorlardı. Yine, tahsilli oldukları ve üst sınıflara mensup buldukları için, devlet memurları ile ve işverenlerle temas edebilmelerini sağlayacak bir statüye sahipdiler. Bugün dahi, devlet memurlarının ve önemli işverenlerin kastın alt tabakalarına mensup sendika liderleriyle temas kurmak istemedikleri bildirilmektedir. Dolayısıyla, bir teşekkül olarak sendika idaresinin gerektirdiği tahsil seviyesi (hattâ okuma - yazma anlamında bir tahsil seviyesi), anlayış ve sosyal statü işçi sınıfında mevcut olmadığı için sendikaların idaresini entellektüellerin deruhte etmesi bir zaruret halini almıştır. Bu durum değişmekle beraber, değişme yeteri kadar sür'atli değildir ve daha uzunca bir zaman bu ülkelerde sendikaların işçi sınıfı dışındaki entellektüeller tarafından idare edileceği anlaşılmaktadır¹². Batı ülkelerinde ve hattâ radikal sendikal akımların en fazla nüfuz ettiği Fransa ve İtalya'da dahi, aynı şartlar söz konusu ol-

11) Bruce H. Millen, "Turkey and India: Antipodes of Trade Union Development?" op. cit., s. 9.

12) Millen, "Gelişen Ülkelerde Sendikalar ve Siyaset", "Sosyal Siyaset Konferansları, 19. cu kitap, İstanbul 1968, s. 12.

madığı için, entellektüellerin sendika liderliklerinde yer almadıklarını¹³, ancak sendikacılığa dışardan veya istişari anlamda ikinci plânda tesir ettiklerini görmekteyiz. Yine Türkiye, birçok yönlerden gelişmekte olan ülkeler kategorisine girmekle beraber, bu bakımdan bir istisna teşkil etmekte ve Batı ülkelerindeki duruma yaklaşmaktadır.

Batı ülkelerinin bir çoğunda ilk sendikaları kuranlar genellikle bilgi ve görgü seviyesi oldukça yüksek işçilerdi. Az gelişmiş ülkelerde vasıflı işçilerin azlığı¹⁴ ve mevcut vasıf isteyen işlerin de Afrika'da olduğu gibi ırk ayırımı, ya da siyasî mülâhazalarla yerlilere verilmemesi, bu bakımdan aksi bir sonuç doğurmuş ve sendika liderliği kadrolarının işçi saf- larından gelmeyen entellektüeller tarafından doldurulmasını gerektir- miştir.

Bu gibi ülkelerde sendikalar çok defa doğrudan doğruya siyasî par- tiler ve siyasî liderler tarafından kurulmaktadır¹⁵. Parlâmenter siyasî grupların liderleri kendilerine siyasî bakımdan destek sağlayabilmek için sendikalar kurmayı veya kurdurmayı avantajlı bir yol olarak görmüşler- dir. Bu siyasî liderlerin bir kısmının tamamen insancıl gayelerle hareke- ettikleri muhakkaktır. Ancak, bu entellektüel liderler arasında tamamen şahsî çıkarlarını azamîleştirmek gayesiyle sendika hareketine girenler de mevcuttur. Özellikle sendika liderliğinin politik bir kariyere geçmek için basamak yapılması sık görülen hallerdendir. Bazıları sendikacılığı ken-

13) Burada bir noktaya dikkati çekmek isteriz. Bugün Batı'da sendi- kaların liderlik mevkiilerini işgal eden bazı sendikacıların, (meselâ A.B.D.'- de Birleşik Oto İşçileri Sendikasının başkanı Walter Reuther'in) entel- lektüel sıfatını kazanacak kadar yüksek öğrenim görmüş ve kendi kendi- lerini yetiştirmiş kimseler oldukları muhakkaktır. Ancak, önemli olan, bunların sendikacılığa sınıfı dışından iltihak eden şahıslar olmayıp, bizzat işçi saf- larından yetişmiş kimseler oluşları ve yine de sendika hareketi için- de entellektüel olarak azınlıkta bulunuşlarıdır.

14) Bugün az gelişmiş ülkelerin sanayileşmeye başladıklarında, geli- şmiş Batı ülkelerinin sanayileşdikleri devredeki durumlarına nazaran çok daha az vasıflı işçiye sahip buldukları bilinen bir gerçektir. Bu yüzden Batı'da ilk kurulan sendikalar vasıflı işçilerin çoğunlukta buldukları meslek - zanaat sendikaları olduğu halde, günümüzün az gelişmiş ülkele- rinde vasıfsız işçilerin kurduğu "sanayî - işkolu" tipi sendikalar hâkim mevkiî işgal etmektedir.

15) Everett M. Kassalow, "Unions in the New and Developing Count- ries", **National Labor Movements in the Postwar World**, (ed. Everett M. Kassalow) içinde, Northwestern University Press, 1963, s. 237.

çilerine maddî menfaat sağlamak gayesiyle seçmişlerdir¹⁶. Sendikaların bu şahıslar tarafından kötü yönetildiğine ve sendika fonlarının suiistimal edildiğine dair birçok şikâyetler olmaktadır¹⁷.

Entellektüellerin sendika liderliklerini işgal edişlerinin mahzurlu yönlerinden birisi de, bu ülkelerdeki sendika - siyasî parti ilişkilerinden doğmaktadır. Bir kere, sendika lideri durumundaki entellektüellerin bir kısmı, politik ihtiras, v.s. gibi subjektif nedenlerle politikaya atılmakta, böylece sendikacılığı şahsî çıkarları için bir çeşit basamak olarak kullanmaktadırlar. Öte yandan, bu ülkelerde potansiyel ve tecrübeli siyasî lider kaynakları esasen mahdut bulunduğu için, politika ihtiyaç duyduğu elemanları geniş ölçüde sendika lideri ve benzeri şahıslar arasından temin etmektedir. Afrika'nın bazı ülkelerinde sömürge idarecileri sendika liderliklerine geçmek hususunda yerlileri teşvik etmişler, böylece yerli bir sendikacı kadro daha istiklâlin kazanılmasından önce teşekkül etmiştir¹⁸. Diğer ülkelerde ise, sendikacılık ve sendikacı kadrosu bağımsızlığın kazanılmasından sonra, yukarda belirttiğimiz gibi, siyasî yerli güçler tarafından yaratılmıştır. Ancak, her iki halde de liderlerin siyasî alana geçmeleri sık görülen hallerdendir. Siyasî güç çok önemli bir yer işgal ettiğinden, genellikle en kaliteli sendika liderlerini sendikalardan çekmekte ve kendilerine yeni siyasî roller vermektedir. Tecrübeli liderlerin geniş ölçüde az olduğu bir toplumda sendika liderlerinin diğer sahalara itilmeleri eğilimi herhalde devam edecektir. Bu sebeple, birçok az gelişmiş ülkede sendikalar kendi tertipledikleri eğitim programlarını geliştirmek suretiyle, başka alanlara atlayarak sendikacılığı terkeden entellektüellerin yerine genç liderlerin yetişmesini sağlamaya çalışmaktadırlar.

Bu ülkelerde asıl tehlikeli mahzur siyasî bir partinin (ki, bu ekseriya sosyalist bir kütle partisidir) sendika hareketini etkisi ve kontrolü altına almasıdır. Öyle ki, belirli bir zaman sonra sendika adetâ bir partiye benzemektedir. Sendika - siyasî parti ilişkilerinin gelişmiş bulunduğu İngiltere ve İskandinav ülkelerinde iki teşekkül arasında fonksiyon farklılaşması olmuştur ve bir teşekkülün diğeri üzerinde hâkimiyet kurması

16) Millen, "Turkey and India: Antipodes of Trade Union Development" *op. cit.*, içinde s.10.

17) Kassalow, *op. cit.*, s. 237.

18) *Ibid.*, ss. 237-238. Kenya'da Mboya, Gine'de Touré, Kongo'da Adoula ilk tecrübelerini sendikacılıkta elde eden siyasî liderler için verilebilecek örneklerdir.

söz konusu olmamaktadır¹⁹. Oysa burada bahsettiğimiz tipe giren birçok az gelişmiş ülkede, sendikaları kurduran veya kurulmuş sendikalarla ilişkisi kuran siyasî parti sendikacılık üzerinde de hâkimiyete sahip olmakta; parti ve sendika fonksiyonlarının birbirine karışmasından, uzun vâdede iki teşekkül de zarar görmektedir. Siyasî partilerle ilgi kuran veya kurmak isteyen entellektüellerin sendika liderliklerini işgal edişleri bu vetireyi daha da kolaylaştırmakta, partinin sendikaya siyasî nüfuzu böylece daha mümkün bir hale gelmektedir.

Ashnda sendika liderlerinin bizzat işçiler arasından seçilmesi, sendikalar açısından gayet rasyonel bir davranıştır. İşçi dertlerini, meselâ ücretlerin geçinme indeksine intibak ettirilmesi zaruretini en tesirli şekilde yine işçiler arasından çıkmış bir lider savunabilir. Bununla beraber, entellektüellerin lider olmalarının da bazı üstünlükleri vardır. Meselâ, sendikacılığı daha uzun vâdeli ve global hedeflere, toplumun kalkınması veya yeniden şekillenmesi gibi gayelere yöneltme hususunda bu liderler daha tesirlidirler. Kalkınmaya çalışan ülkeler için bu çeşit gayeler ön plâna geçtiğinden, entellektüellerin sendikalara lider oluşlarını sendikacılığın dar sınıf menfaatleri açısından ne kadar mahzurlu sayarsak sayalım, bunun sendikacılığın uzun vâdeli hedefleri ve toplumun gelişmesi bakımından "fonksiyonel" olduğu muhakkaktır²⁰.

19) Hattâ bir hâkimiyet söz konusu ise, bu da belirli ölçüde sendikaların parti üzerinde söz hakkına ve kontrole sahip olması şeklindedir. Partinin kurulmasına zemin hazırlayan ve malî bakımdan destek sağlayan sendikalar olduğuna göre, bu durumu tabii karşılamak gerekir.

20) Burada, gelişmiş Batı memleketlerindeki sendikacılıkta toplumun daha geniş ve global hedeflerini dikkate alan sendikaların hiç mevcut olmadığını kasdetmek istemiyoruz. Ne var ki, gelişmiş Batı'da bu tip sendikacılık ve sendika lideri daha mahduttur ve bir kaide değil, istisna teşkil etmektedir. Meselâ, A. B. D.'de Birleşik Oto Sanayii İşçileri Sendikası başkanı Walter R. Reuther, bu istisnalardan birini teşkil etmektedir. Walter Reuther hem yetişme tarzı, hem de fikirleri itibariyle bizim entellektüel tanımımıza uymaktadır. Fikirleri şöyle özetlenebilir: "İşçiler ancak bütün toplum geliştigi takdirde durumlarında bir gelişme sağlayabilirler. Kapital, emek ve halk kısa vâdede ekseriya birbiriyle çatışan menfaatlere sahip bulunuyorlarsa da bu grubların uzun - vâdeli menfaatleri birbirine bağlı bulunmaktadır. Eğer bir grup diğer iki grubun aleyhine olarak menfaatlerini arttırırsa, sonuç ekonomide bir dengesizliğin doğuşu olacak ve nihâf olarak her üç grup da bu dengesizlikten zarar görecektir. Toplu pazarlıkta, işverenlerin ve sendikaların kendilerine düşen sorumlulukları vardır, fakat her ikisinin de birarada toplumun bütününe karşı genel bir sorumlulukları mevcuttur." Bakınız: **Walter P. Reuther - Selected Papers** (ed. by Henry M. Christman), New York: The Macmillan Company, 1961; s. vi.

Öte yandan, entellektüellerin sendikalara fiilen lider olmaları halinde, bunların, sendikalara dışardan tesir etmeye çalışan, ya da fonksiyoner olarak çalıştığı sendikada tanınmak ve benimsenmek için çaba gösteren entellektüellere kıyasla daha avantajlı bir durumda bulunacakları tabiidir. İkinci kategorideki entellektüellerin kendilerini rakip sayan ve şüphe ile karşılayan işçi liderler karşısında, işçilerin (üyelerin) gönlünü kazanmak için çeşitli tâvizler verme mecburiyeti, bizzat sendika lideri olan entellektüeller için pek söz konusu değildir; çünkü burada, entellektüel, fiilen liderlik yapma durumundadır ve yukarda belirttiğimiz sebepler dolayısıyla işçi saflarından lider çıkması imkânları sınırlı olduğundan, potansiyel rakipleri mevcut değildir. Daha rahat çalışmak ve eğer gerçekten samimi ise, gerek uzun vâdede işçi sınıfına, gerek topluma daha faydalı olmak imkânına sahiptir.

Bu ülkelerde entellektüel liderlerin bir kısmının politik ihtiraslarını tatmin etmek veya maddî çıkar sağlamak gayesiyle sendikacılığı bir vâsita yaptıklarından bahsetmiştik. Bu alanda tecrübeli gözlemcilerin ifadesine göre, bu kategoriye giren entellektüel liderlerin sayısı fazla değildir ve dolayısıyla çoğunluk idealistlerden meydana gelmektedir. Millen, bu konuda şu hususları belirtiyor :

Sendikacılığa işçi saflarından değil de dışardan iltihak eden liderlerin sadece siyasî oportunistlerden meydana geldiğini söylemek, meseleyi fazlaca basitleştirmek olur. Sendikacılık sahasında çalışan entellektüellerin birçoğu işçi hareketine samimî olarak inanmış kimselerdir. Birçokları sendikacılığa siyasî bir kuvvet yaratmak gayesiyle girmişlerdir, fakat ilk teşkilâtlanma yıllarındaki liderlerin birçoğu, sonradan ortaya çıkacak siyasî faydaların muhtemelen farkında değillerdi. Sendikaların ve sendika liderlerinin ister istemez siyasî sorumlulukları olmuştur. Bazı sömürge idarecileri tarafından alman sert baskı tedbirleri, meselâ bir siyasî partinin kapatılması, sendikaların siyasî ve iktisadî fonksiyonlarını birleştirmelerine, siyasî faaliyet ve gayelere daha fazla bağlanmalarına yol açmıştır²¹.

Görüldüğü gibi, daha çok az gelişmiş memleketlere özgü şartlardan dolayı, entellektüellerin işçi hareketlerinde oynadıkları rol, hattâ gelişmiş Batı ülkelerinde entellektüellerin rolüne kıyasla daha da önemli olmaktadır. Batı'da da entellektüellerin rolü, özellikle işçi hareketinin ilk

21) Millen, *The Political Role of Labor in Developing Countries*, op. cit., ss. 28-29.

doğuş ve gelişme safhalarında önemli olmuş, ancak daha sonra değişen şartlar sebebiyle entellektüellerin işçi hareketinden geniş ölçüde ayrılıp başka alanlara kaydıkları görülmüştür. Fakat, Batı'da entellektüeller işçi hareketinin siyasi yönünde fiilî liderlik yapmışlar, sendikacılığa ise daha çok, ya dışardan tesir etmişler, ya da sendikalarda aydın - uzman (fonksiyoner) olarak çalışmışlardır. Oysa, bugün gelişmekte olan ülkelerin çoğunda entellektüeller belirttiğimiz sebepler dolayısıyla, işçi hareketlerinin hem siyasi parti, hem de sendikacılık yönlerinde aktif olarak liderlik fonksiyonları ifa etmektedirler. Şüphesiz, bunların yanı sıra, gerek dışardan sendikacılığa tesir eden, gerek sendikalarda fonksiyoner olarak çalışan birçok entellektüelin varlığı da söz konusudur²². Ancak, şartların gelişmesi ve işçi sınıfının kendi içinden lider yetiştirecek kapasite ve seviyeye ulaşması ile, bu ülkelerde de entellektüellerin fiilen sendika liderliği yapma eğilimlerinin kısmen azalacağını söyleyebiliriz. Kısmen diyoruz; çünkü, Clark Kerr'in de belirttiği gibi, bir işçi hareketinin ilk doğuş ve gelişme yıllarında benimsenen uygulama tarzları, felsefe ve alışkanlıklar, sonradan şartlar değişse dahi, kendi kendilerini idame ettirmektedirler.

Bu makalede entellektüellerin, günümüzün gelişmekte olan memleketlerinde işçi hareketlerinin ve sendikacılığın gelişmesinde oynadıkları rolü kısaca değerlendirmeye çalışmış bulunuyoruz. İşçi hareketi ve onun önemli bir parçasını teşkil eden sendikacılık, bir ülkede sınıf münasebetler sisteminin belki de en önemli unsurlarını teşkil etmektedir. Entellektüeller, bu unsurlara direkt ya da endirekt yoldan tesir etmek suretiyle, aynı zamanda sınıf münasebetler sistemine ve bu sistem içinde ideolojik uygunluk (consensus) vâkiasına tesir ederler. Gelişmiş Batı ülkelerinde entellektüellerin bu unsurlara tesiri (nisbî olarak) endirekt olmuştur. Ancak entellektüeller hernekadar işçi hareketini yaratmamışlarsa da, ona şekil vermişlerdir ve sonuç olarak ortaya onların yokluğu halinde kendiliğinden meydana gelecek bir işçi hareketinden daha farklı bir hareketin doğmasına yol açmışlardır. Az gelişmiş ülkelerde ise, belirttiğimiz sebeplerden ötürü entellektüellerin rolü daha direkt ve hayatî olmaktadır. Ashında az gelişmiş ülkelerde entellektüeller olmaksızın bir işçi ve sendika hareketinin varolabileceğini düşünmek dahi imkânsızdır. Bununla beraber, Türk sendikacılığındaki durum belirli yönlerden nevi

22) *Ibid.*, s. 27. "Meselâ, Sigapur'da "intelligentsia" mensupları perde arkasından sendikalara müşavir olarak faaliyet gösterirler. Bunlar, kaideler olarak sendikaları etkilemeye ve siyasî yönden sendikalara rehberlik etmeye çalışan siyasî şahsiyetlerdir."

şahsına münhasır bir karakter taşımakta, birçok az gelişmiş ülkenin ortak özelliklerinden ayrılmaktadır. Bu noktaya ve bunun sebeplerinin izahıyla gelişme trendlerine ise ayrı bir incelemede yer vermek gerekmektedir.
